

Ján Sopóci: Záujmové skupiny v slovenskej politike v devaťdesiatych rokoch

Muller, Karel, Jr.

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Muller, K. J. (2005). Ján Sopóci: Záujmové skupiny v slovenskej politike v devaťdesiatych rokoch. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41(1), 184-187. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55333>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

však často hodnoceno soužití majoritního obyvatelstva a početné významné romské populace. Dvě menší obce se potýkají s demografickými problémy a plánovanou stavbou přehrady v jejich blízkosti. Dotazníkové šetření z poloviny devadesátých let přibližuje názory obyvatel na problémy komunit a budoucího vývoje a také poodkrývá možné zdroje kolektivního jednání (komunitní potenciál).

Autorovi studie můžeme vytknout, že nedává najevo, jakým způsobem pracuje s literaturou, kterou uvádí v seznamu. V textu samém čtenář narazí toliko na dva autory. Vypovídá-li studie i o svém autorovi, pak především o vnímavém badateli, který ani neprozradil, v jakém časovém rozsahu pobýval „v terénu“. U popisu dotazníkového šetření chybí zmínka o tom, zda výběrové soubory zahrnovaly i odpovídající podíly Romů. Z výsledků se zdá, že tomu tak nebylo. Pokud výzkumný soubor pouze kopíroval faktické vyloučení Romů ze zkoumaných obcí, měl by to autor dát najevo.

Nesnadné čtení připravil na závěr sborníku jeho editor. V textu „Narrativising social transformation“ se přinejmenším stejným dílem věnuje transformaci a její sociologické reflexi. Smithovo čtení české a slovenské sociologické produkce je specifické. Domáčího čtenáře překvapí, jakým způsobem spojuje koncepty, jejichž uživatelé se v české kotlině vůči sobě spíše vymezují. Nejmarkantnější je to vidět na dvojici pojmů modernizace – narrativizace. Kdo u nás přijme za své teze jako „modernizace je... na vyšší úrovni abstrakce teleologický koncept...“ (s. 207) či „modernizace je normativní diskurs“ (s. 208)? Za zamýšlení stojí úplný závěr textu. Citujme raději doslova: „Contradictions between these discourses are often more apparent than real, a matter of misunderstanding or mistranslation rather than incompatibility. By facilitating a dialogue between ‚discursive universes‘ sociological studies of local communities, such as those presented in this volume, can themselves contribute towards the establishment of a modern democratic civil society“ (s. 216).

Co řekne Smithův text o české a slovenské sociologii cizinci? Snad jej inspiruje k tomu, aby se po některém z citovaných autorů poohlédl. V nejednom případě jde o autory, jimž je ke škodě, že se jejich práce vzhledem k jazykové bariéře nedostala do širší sociologické diskuse. Můžeme doufat, že nepůjde o službu medvědí.

Dan Ryšavý

Ján Sopóci: *Zájmové skupiny v slovenskej politike v deväťdesiatych rokoch*

Bratislava, Veda 2002, 190 s.

Kniha Jána Sopóciho je nepochybně významným příspěvkem k diskusi o významu a podobě zájmových skupin na Slovensku v prvním desetiletí posttotalitního vývoje. Autor ve své analýze navazuje na dřívější výzkumy jiných sociálních vědců (Bůtora, Čambáliková, Malová aj.), pokouší se o jejich originální syntézu a nabízí čtenáři poměrně ceľistvý pohled na podobu a roli zájmových skupin v slovenském kontextu, to vše na pozadí převratných politických, ekonomických a sociálních transformačních změn.

Kniha se skládá ze dvou relativně nezávislých částí. První část se snaží vymezit základní teoretická východiska sociálněvědního zkoumání problematiky zájmových skupin v politickém životě společnosti. Autor postupně předkládá teoretickou analýzu pro dané téma klíčových sociálních jevů a institucí: moci a vlivu, zájmů, politických stran, zájmových skupin a sociálních hnutí. Zvláštní pozornost pak věnuje problému klasifikace zájmových skupin a dynamice jejich působení v demokratickém politickém systému. Nato čtenáře stručně seznamuje se zavedeným vymezením korporativistického, neokorporativistického (státního, sociálního) a pluralistického modelu zprostředkování zájmů. V této souvislosti se na teoretické rovině věnuje také problému korupce a klientelismu.

Druhá (empirická) část je již věnovaná sociálněvědní analýze vývoje a činnosti zá-

jmových skupin na Slovensku v 90. letech. Autor rozděluje analyzované zájmové skupiny do tří kategorií, které považuje z hlediska daných sociálních, ekonomických a politických změn za nejvýznamnější. Tomuto dělení odpovídá také členění kapitol – postupně se zabývá formálními ekonomickými zájmovými skupinami, neformálními ekonomickými a neekonomickými zájmovými skupinami. Přičemž 90. léta rozčleňuje pro potřeby předkládané analýzy z hlediska podmínek rozvoje a působení zájmových skupin na čtyři charakteristická období: období tzv. prvotní demokratizace (1989–1990), institucionalizace demokracie (1990–1994), neliberální demokracie (1994–1998) a období tzv. pokusu o konsolidaci demokracie (po roce 1998).

Připomeňme, že toto členění posttotalitního vývoje se odlišuje od časového členění v ostatních postkomunistických zemích střední Evropy obdobím tzv. neliberální demokracie, kdy se v politickém životě na Slovensku uplatňovaly, jak přesvědčivě ukazuje Sopóci, nepřehlédnutelné nedemokratické praktiky. To také významně ovlivnilo formování a působení zájmových skupin, jejich vztah ke sféře politické moci a jejich roli v politickém systému. Ve vládě i v jiných státních institucích v tomto období udávalo směr *Hnutí za demokratické Slovensko* v čele s Vladimírem Mečiarom.

Pokud jde o formální ekonomické zájmové skupiny, zaměřuje se Sopóci na popis formování a působení odborových a zaměstnavatelských svazů a jejich vztahu k výkonné moci (tripartita). Autor dokládá, že v této oblasti se na Slovensku nejvíce uplatňoval státně-korporativistický model reprezentace zájmů, který byl nastartován ještě v období ČSFR a s jistými výkyvy přetrval po celá 90. léta.

Kapitola o neformálních ekonomických zájmových skupinách, které se vytvořily především v průběhu procesu privatizace kolem jednotlivých politických stran, vrcholných managementů i jednotlivců, není nepodobná svým charakterem investigativní žurnalistice. Autor předkládá důkazy o vysoké míře

klientelismu a popisuje nejkřiklavější případy netransparentních a korupcí zavánějících prodeje státního majetku. V této oblasti se podle Sopóciho vytvořil v polovině 90. let nový model reprezentace zájmů, který označuje jako model stranického korporativismu. Ten se vyznačuje silnou provázaností politických a ekonomických zájmových skupin a silnou rolí politických stran v politické i nepolitické sféře obecně. Autor poukazuje na zajímavou skutečnost, že tento model reprezentace zájmů se Mečiarovy vlády pokoušely, avšak s podstatně menším úspěchem, aplikovat také v oblasti formálních ekonomických zájmových skupin (především na odbory) a také v oblasti neekonomických zájmových skupin (v třetím sektoru).

Pokud jde o vlády po roce 1998 (premiér M. Dzurinda), Sopóci poznamenává, že zatímco v oblasti reprezentace formálních ekonomických zájmových skupin (účast v tripartitě) a neekonomických zájmových skupin (třetí sektor) došlo k definitivnímu odvratu od tzv. stranického korporativismu, v oblasti reprezentace neformálních ekonomických zájmových skupin tento model přetrval. Neznamená to nic menšího, než že také Dzurindovy vlády, které předcházející vlády kritizovaly za vysokou mírou korupce a klientelismu, se potýkají s vysokou mírou netransparentnosti při hospodaření se státními financemi; pravidla hry se nezměnila, jen hráči jsou jiní.

V oblasti působení neekonomických zájmových skupin (třetí sektor) se podle autora již počátkem 90. let nastartoval trend směrem k sociálně-korporativistickému modelu reprezentace zájmů, který, i přes snahu jej nahradit modelem stranického korporativismu v období tzv. neliberální demokracie, přetrval až do konce tisíciletí.

Sopóciho analýza poukazuje ve svém souhrnu na to, že Slovensko devadesátých let se vyznačovalo vysokou mírou propojení politiky a ostatních společenských sfér. Ukazuje na všeobecnou slabost občanské společnosti, která je ostatně charakteristická pro všechny postkomunistické země střední a východní

Evropy. V důsledku přehnaného etatismu, který je společným rysem politické kultury těchto společností, dochází snadno k nadměrnému propojování státu a občanské společnosti (především finančně a personálně). V takové situaci však může občanská společnost daleko obtížněji plnit roli ochranného valu proti rozpínavosti státní moci a úlohu kritického partnera vlády a její politiky.

Nebezpečí partitokracie, tedy nadměrného vlivu politických stran na chod státu, ekonomiky i nepolitické (občanské) sféry, které dobře známe z období První československé republiky, a které jsme důvěrně poznali také v českém prostředí v období tzv. opoziční smlouvy mezi ODS a ČSSD (1998–2002), se v plné síle a troufám si tvrdit, že s vážnějšími následky, projevilo také v polistopadovém vývoji na Slovensku. Nebezpečné důsledky partitokracie jsou sociální vědě dobře známy – politizace vedení státních podniků, státních institucí včetně veřejné správy, politizace veřejnoprávních institucí v čele s médii, politizace vědy, školství atd. Politické strany, které mají hrát podle většiny sociálních vědců roli převodového mechanismu ve zprostředkovávání zájmů mezi nepolitickou občanskou společností a sférou politické moci, si namísto toho „rozdělí“ stát a následně na to se pokouší opanovat také občanskou společnost.

Co se týče recenzentovy kritiky metodiky výzkumu i obsahu předkládané studie, je třeba si uvědomit, jak ostatně poznamenává sám autor, že přístup k zájmovým skupinám (především k těm ekonomickým a neformálním) je vždy choulostivý a obtížný. Autor se nepochybně mohl pokusit podat ucelenější obraz zájmových skupin v daném kontextu, co však podle mého názoru opomenout neměl, je role profesních organizací, které představují v demokratických systémech specifické a důležité hráče v zájmovém zprostředkovávání. Také důkladnější klasifikace a analýza relevantních politických stran by – především z důvodů jejich výsadního postavení v procesu reprezentace zájmů na Slovensku – pomohla vytvořit plastičtější a pře-

svědčivější pohled na dané socioekonomické a politické změny.

Za největší slabinu celé práce však považuji jistou asymetrii mezi teoretickou a empirickou částí. Zatímco empirická část se vyznačuje důkladností empirické analýzy a promyšlenou argumentační strukturou, teoretická část obsahuje dle mého názoru více nejjasnotí a vnitřních rozporů. Je to způsobeno, domnívám se, příležitostnou povrchností předkládané teoretické analýzy, což ve svém důsledku představuje také hlavní limitující faktor pro interpretaci druhé (empirické) části.

Jako základní teoretický rámec pro popis socio-ekonomických a politických změn, kterým predeterminuje charakter sociálněvědní analýzy, si Sopóci stanovuje dělení na marxistický model vládnoucí třídy, model vládnoucí elity a pluralistický model. Autor zde tedy předkládá jako součást teoretického úvodu marxistické a elitistické pojetí politické změny, která jsou zastaralá a pro zkoumání formování a působení zájmových skupin v současné situaci snad i také irrelevantní. Zmiňuje sice důležité tzv. pluralistické pojetí (Truman), ze kterého následně vychází především, opomíjí však další přístupy ke zkoumání zájmových skupin, jež dominují západní poválečné sociální vědě – jde především o přístup teorie racionální volby (např. Mancur Olson) a o institucionalistický přístup (např. Jack Walker). Důkladnější teoretická propedeutika by podle mého názoru umožnila jak čtenáři, tak autorovi samému zaujmout kritičtější a strukturovanější východiska v druhé (empirické) části studie.

Mezi drobné výtky první teoretické části bych zařadil také opomenutí klíčového pojmu autority, zvláště na s. 12, kde autor zmiňuje také M. Webera. Poněkud vágní definování pojmů – moci a vlivu – neumožňuje autorovi vést jasné rozlišení mezi politickým a nepolitickým jednáním. Je sice pravda, že tato hranice je v moderních demokraciích mlhavá, nicméně její normativní i empirické vymezení je pro správnou interpretaci vztahů mezi občanskou společností a státem nepostradatelné. Dále bych autorovi vytkl pod-

le mne nepřesné vztahování pojmů korupce a klientelismu. Zatímco na s. 42 hovoří o tom, že jednou z nejčastějších forem korupce je klientelismus, na jiných místech (s. 22, 90, 94 aj.) tyto dva fenomény staví vedle sebe. Ne každý klientelismus musí, podle mého chápání, nutně znamenat korupční jednání. Také pasáž o lobbingu nezní příliš přesvědčivě a konzistentně. Lobbing je mimoděk zmíněn jako jakási paralelní specifika ovlivňování politiků v USA, aniž by bylo vysvětleno, v čem se tedy odlišuje od běžného ovlivňování v jiných zemích. Tento pojem se naopak již pevně ujal také v evropském prostředí a označuje širokou škálu vztahů a působení mezi zájmovými skupinami na jedné a politiky a úředníky na druhé straně.

Přes uvedené námitky považuji předkládanou studii za zajímavý a cenný příspěvek k rozvoji politické sociologie na Slovensku, a vřele ji doporučuji k prostudování všem, ať už z řad vědců, učitelů, studentů, či laické veřejnosti, kteří se zajímají o peripetie rozvoje demokracie a občanské společnosti v postkomunistické střední Evropě.

Karel Müller, Jr.

Niklas Luhmann: *Die Religion der Gesellschaft*

Frankfurt, Suhrkamp 2000, 362 s.

Niklas Luhmann patří k nejvýznamnějším sociologům a sociálním filozofům 20. století. V odborné i širší veřejnosti se prosadil zejména svojí polemikou s Jürgenem Habermasem, která byla v upravené verzi publikována roku 1971 s názvem *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Podle názvu bychom si mohli myslet, že Luhmann s Habermasem polemizuje z konzervativního úhlu pohledu a že pro něj v systémové teorii hlavní roli hraje technologie a technologická regulace budoucí společnosti. Podstatná je však jiná Luhmannova myšlenka, a totiž, že sociální řád nevzniká spontánně, nýbrž že vždy obsahuje „tvorbu sociálního systému“.

Sociální řád netvoří nikdo zvenčí, nýbrž sociální řád tvoří sami členové společnosti. V knize *Die Wissenschaft der Gesellschaft* Luhmann uvádí příklad, kterým tuto myšlenku vysvětluje; každá organizace, než vznikne, předpokládá projekt, kterým se vytyčí určitý rámec jejího vzniku. Projekt je tvořen v čase, stejně jako je v čase realizována i stavba organizace. Tvorba projektu (teoretická část) a tvorba samotné organizace (praktická část) netvoří žádné dialektické napětí, nýbrž zde existuje kontinuita tvorby organizace (Luhmann 1990: 613).

Proto Luhmann zamítá představu společnosti jako něčeho statického a považuje za samozřejmé, že společnost je „dynamickým systémem“. Systémová teorie objasňuje nejen vznik organizací a společnosti, ale také jejich vývoj a formování, což umožňuje pochopení významu určitých složek a struktur ve společnosti jako např. náboženství, vědy, práva nebo umění.

Systémovou teorii vykládá Luhmann v dalších obsáhlých svazcích. Jmenujme alespoň některé. Snad nejvíce se proslavil dílem *Gesellschaftsstruktur und Semantik* (4 díly, 1980–1995). Kniha *Die Religion der Gesellschaft* patří do řady pozdních děl o společnosti. Tvoří součást souvislého celku Luhmannových tematických monografií o společnosti: *Die Kunst der Gesellschaft* (1995), *Das Recht der Gesellschaft* (1993), *Die Wissenschaft der Gesellschaft* (1990) a *Die Wirtschaft der Gesellschaft* (1988).

Luhmann se otázkou náboženství ze sociologického hlediska důkladně zabýval již ve starších dílech z 80. a 90. let. Věnoval se zejména otázce funkce náboženství v sociálním systému. Náboženství chápe poněkud specifickěji než funkcionalisté. Kniha *Die Religion der Gesellschaft* tematicky navazuje především na studii *Funktion der Religion*, kterou autor publikoval roku 1977, tedy v době, kdy již byla rozvinuta diskuse s Habermasem. Proto v ní také Luhmann některá ze svých stanovisek shrnuje a hodnotí. V této studii se Luhmann zabývá zejména funkcí náboženství ve vztahu k organizaci společnosti. Dílo *Die Religion der Gesellschaft* však vyšlo již dva